

приоритетные направления формирования региональной стратегии постоянного природопользования, основные задания и рычаги ее реализации.

Ключевые слова: природно-ресурсный потенциал, постоянное природопользование, региональная стратегия развития.

Bilyk R.R. Select Aspects of Forming and Realization of Strategy of the Steady Natural Use in a Region.

Essence of concept of naturally resource potential of the territory has been elucidated. Questions of socio-economic estimation of natural resources have been studied. Priority trends of forming regional strategy of sustainable natural use, basic tasks and levers of its realization have been determined.

Key words: naturally resource potential, permanent natural use, regional strategy of development.

Надійшло 19.03.2008 р.

УДК 630*6:330.3[339.9+332.1]

А.М. Дейнека

Еволюція концепції сталого розвитку лісового господарства та її економіко-правове забезпечення на міжнародному і регіональному рівні

Проаналізовано історичний розвиток ідей сталого управління лісовим господарством у контексті концепції сталого розвитку. Охарактеризовано міжнародні процеси щодо критеріїв та індикаторів менеджменту сталого лісового господарства. Обґрунтовано доцільність запровадження нових підходів і стратегій міжнародної та регіональної лісової політики.

Ключові слова: еколого-економічні проблеми, критерії та індикатори, менеджмент лісового господарства, сталий розвиток.

Згідно з визначенням Брунтландської комісії сталим розвитком є такий розвиток, коли задовольняються потреби нинішнього покоління без ризику щодо задоволення потреб майбутніх поколінь [4]. Після Брунтландської комісії була дана безліч визначень і трактувань сталого розвитку. В підходах економічних наук до навколишнього середовища можна виділити два основні підходи щодо ідеї сталості. Домінуючою неокласичною економічною моделлю є економіка сталого зростання. Згідно з іншим теоретичним підходом, що відображає інституційну спрямованість економічної науки (зокрема підходи екологічної економіки), метою людського розвитку є економіка стабільного стану. Обидва визначення мають різне філософсько-етичне походження. У неокласичному визначенні вбачаються

© А.М. Дейнека, 2008.

риси характерні для антропоцентризму, тоді як інституційному визначенню сталості ближчою є етика біоцентризму. Визначення сталості людського розвитку підкреслює, що те, що ми даємо майбутнім поколінням, не є певним фондом матеріальних благ, а швидше, – певним потенціалом рівня людського розвитку [5].

Визначень сталого розвитку багато, але природним є й те, що існує ще більше випадків спотвореного і неправильного їх використання. Не дивно, що поняття «сталий розвиток», на думку багатьох вчених, уже стало порожньою скоромовкою, яку повторюють при кожній нагоді без належного осмислення. На думку П. Раннікко [6], різне трактування сталого розвитку можна розглядати і як сильну сторону цієї концепції суспільного розвитку, яку можна назвати в якнайкращому сенсі утопією, щодо якої відома лишень мета, якої потрібно прагнути. Проте можна погодитися і з висловом лауреата Нобелівської премії за 1989 р. у сфері економіки Р.М. Солоу: «було б нещастям, якби сталість стала модною – не через її невизначеність, а саме тому» [7].

Сталий розвиток у широкому значенні цього терміна передбачає підпорядкування економічних цілей екологічним на певному етапі розвитку суспільства та його продуктивних сил. Така переорієнтація цілей можлива лише тоді, коли суспільство:

- усвідомило всі негативні наслідки експлуатації природних ресурсів практикованими раніше системами використання, заснованими на виснаженні природних ресурсів і на зростаючих масштабах забруднення навколишнього середовища;
- має достатні фінансові ресурси, необхідні для здійснення нових підходів до природокористування, заснованих на радикальній зміні структури споживання природних ресурсів, застосуванні ресурсоощадних технологій і утилізації всіх відходів, що утворюються.

Причини виникнення та еволюція концепції сталого розвитку лісового господарства

Розповсюдження лісів на земній кулі постійно змінювалося від часу їх виникнення на планеті близько 370 млн. років тому. Особливо значними були зміни протягом останніх двох-трьох мільйонів років, коли клімат Землі то теплішав, то ставав холоднішим під час пересування льодовиків. Льодовики знищували ліси, але у міру їх відступу ліси знову розповсюджувалися у напрямку до полюсів. Порівняно з історичним періодом існування деревної рослинності історія людського роду на Землі досить коротка – близько двох мільйонів років. Протягом усього часу свого існування людина тим або іншим чином використовувала ліси, але лише за останнє тисячоліття, і особливо, за три-чотири останні століття, людська діяльність почала помітно впливати на поширення і стан лісів. Причинами цього стали як інтенсивне зростання населення, так і створені людиною технології, що дозволили посилити експлуатацію природних ресурсів.

Зв'язок людини з лісом завжди був тісним і багатогранним. Ліс слугував притулком, будинком і джерелом повсякденної їжі і сировини. Часто основою економічної і військової потужності держав було саме використання деревної сировини. Водночас, ліс своєю міццю і незвіданістю викликав у людини страх і в певні періоди розвитку цивілізації вважався суспільним гальмом розвитку і зростання добробуту. Однак ліс нищився в процесі розвитку сільського господарства і заселення все нових і нових територій.

Хоча населення в промислово розвинених країнах фізично віддалилося від лісів, для людей вони, як і раніше, важливі. Ліси у будь-якій формі – парк у центрі міста, національний парк з екологічними стежинами, ліс господарського використання або ж незайманий праліс, залишаються цінними для людини не тільки з погляду економіки. Для багатьох людей слово «природа» асоціюється насамперед з лісом, однак рекреаційні, естетичні, психологічні, культурні та інші цінності лісів у реальності починають усвідомлюватися лише тоді, коли ліси зникають.

Все більша частина населення планети розуміє значення лісів для сталого розвитку земної кулі в цілому. Демографічний вибух, парниковий ефект, зниження біорізноманітності природи, вимирання окремих видів флори і фауни, промислове забруднення, виснаження ресурсів, обезліснення значних територій і утворення пустель – всі ці проблеми глобального характеру перестали бути тільки об'єктами наукових досліджень. Вони стали злободенними темами суспільних дискусій. Взаємозв'язок між цими проблемами і лісом розуміється все більш чітко. Наприклад, зникнення тропічних лісів сприймається сьогодні набагато вразливіше, аніж подібне явище в Європі в минулі сторіччя. Адже загибель тропічних лісів стосується не тільки якоїсь окремої країни, це стає світовою проблемою.

Скорочення площі тропічних лісів, дія забруднення атмосфери на стан лісів у промислово розвинених країнах, а останнім часом також проблеми збереження біорізноманітності і зміни клімату та їх пов'язаність із управлінням лісовим господарством – ці питання перебувають у центрі уваги міжнародної спільноти. Питання збереження і відтворення лісів як глобального фактора, що впливає на стан довкілля, стало особливо актуальним після конференції ООН з довкілля і розвитку «Самміт Землі», що відбулася в Ріо-де-Жанейро у 1992 р.

Ця конференція ООН, яку коротко називають «Ріо-92», виробила основні ідеї і принципи, на підставі яких формуються вимоги до використання природних ресурсів, що забезпечують сталий розвиток усіх країн у цьому столітті. Основні документи щодо лісів – це «Лісові принципи» і «Конвенція про біологічну біорізноманітність». Ці документи визначають напрями сталого розвитку лісового сектора на XXI століття з урахуванням екологічних, економічних і соціальних аспектів. Підготовка до конференції в Ріо-де-Жанейро, а також подальші міжнародні процеси у сфері екологічної та лісової політики є спробою урядів різних країн і міжнародних організацій знайти ефективніші шляхи вирішення проблеми лісів на світовому рівні. Першочерговою метою цих процесів є сталий розвиток лісів світу. Поєднання слів «сталий розвиток» із іншими конкретними термінами використовується в назвах майже всіх міжнародних проєктів, що стосуються лісових проблем. Сьогодні у фокусі обговорення міжнародної спільноти перебувають ліси всіх основних природних зон – тропічної, помірної і бореальної.

Еколого-економічні та соціальні проблеми використання, охорони і відтворення лісів, проте, в різних частинах світу різні. Проблема скорочення тропічних лісів, як і раніше, залишається проблемою номер один. Навряд чи можна сказати, що лісове господарство в тропічних лісах в якій-небудь країні ведеться на основі вимог сталого розвитку, хоча для різних країн зони тропічних лісів гострота даної проблеми не однакова.

На відміну від цього лісове господарство розвинених промислових країн, ліси яких належать до зон помірних і бореальних лісів, у даний час у більшості випадків більш «стале». Але вживаючи термін «стале», треба уточнити, що таким воно стало зовсім недавно і в окремих регіонах і окремих країнах відмінності у

Таблиця 1

Основні аспекти сталості на різних просторових рівнях [3]

Масштаб	Аспекти		
	Екологічний	Економічний	Соціально-культурний
Мікрорівень	Дерево	Кадровий персонал	Домогосподарство
Мезорівень	Насадження	Компанія	Село / місто
Макрорівень	Ландшафт	Ринок	Регіон / країна

рівні ведення лісового господарства ще достатньо великі. Як зазначає [2, с. 192] Ю.Ю. Туниця, «лісове господарство країн з традиційною ринковою економікою за основними показниками стоїть ближче до вимог сталого лісокористування, ніж у країнах, які щойно переходять на ринкові засади. Проте це не означає, що у високорозвинених європейських країнах за всіма ознаками вже існує стале лісове господарство. У лісовому господарстві цих країн є ще чимало проблем, які необхідно вирішувати як у теоретичному, так і практичному сенсі для досягнення цілей сталого розвитку».

Проблема полягає і в тому, що поняття сталості, як таке, ніколи не було однозначним, тим більше в наш час. Поняття сталості, яке означало в минулому невиснажливість за найбільшою економічною (ресурсною, грошовою) або фізичною (площа, приріст) величиною, набуло також таких додаткових характеристик, як екологічна і соціальна сталість. Це означає не тільки те, що стале лісове господарство стає багатоцільовим, але також і те, що до нього висуваються більш жорсткі вимоги. В сучасній науковій літературі поняття «сталість» розглядається не тільки в різних аспектах (екологічному економічному, соціальному або ж соціокультурному), а також на різних просторових рівнях, передбачаючи певні цілі і охоплюючи певні процеси.

Аналізуючи питання сталості в лісовому господарстві на різних просторових рівнях, необхідно охопити водночас весь цикл: від політики і науки до практики і знову назад? від практики до політики і науки. Більш детально розглядаючи цю послідовність можна виділити наступні етапи впровадження у життя концепції сталого лісового господарства: політика, менеджмент, оцінювання, дослідження, огляд ситуації, моніторинг, прогнозування, підтримка рішення, політика (повернення на початковий етап).

У наукових публікаціях, наприклад [3], простежується тенденція до зосередження особливої уваги на впровадженні сталого лісового господарства не тільки на рівні окремих одиниць ведення лісового господарства (лісових урочищ чи підприємств), а на рівні ландшафту з урахуванням його регіональних особливостей.

Міжнародні процеси зі сталого лісового господарства

У даний час діє декілька міжнародних критеріїв та індикаторів сталого управління лісовим господарством. Найбільш важливим з погляду проблеми європейських лісів є Гельсінкський процес, що отримав цю назву після проведення в 1993 р. в Гельсінкі другої наради міністрів європейських країн, відповідальних за ведення лісового господарства, під час якої ключовими стали питання

біологічної різноманітності і екологічної сталості лісів. У 1998 р. в Лісабоні відбулася наступна нарада міністрів, у центрі порядку денного якої стояли питання соціальної сталості розвитку лісового господарства. Нещодавно, а саме 5-7 листопада 2007 р., у Варшаві відбулась уже п'ята за рахунком конференція в рамках Гельсінкського процесу на тему «Ліси для якості життя», яка висвітлила нинішні виклики та прийняла рішення, які запевняють суспільство, що стале управління європейськими лісами продовжує здійснюватись на засадах сталого розвитку і приносити вигоди суспільству відповідно до їх потенціалу. Декларація і дві резолюції Варшавської конференції закликали до політичної відповідальності та прийняття рішень щодо розширеного використання деревини як відновного джерела енергії і посилення водоохоронної ролі лісів у контексті змін клімату.

В рамках Монреальського процесу, країнами – учасницями якого є Канада, США, Швеція, Фінляндія, Норвегія, Росія, розроблено принципи сталого управління бореальними, тобто північними лісами (ліси зони тайги), які, зокрема, покладені в основу Канадської національної системи лісової сертифікації.

Узгоджені на міжнародному рівні критерії сталого лісового господарства вперше були визначені такими міжнародними організаціями, як International Timber Trade Organization – ІТТО (1991 р.), та International Union of Nature Conservation – ІUCN (1993 р. та іншими організаціями пізніше. Впровадження, удосконалення системи критеріїв та індикаторів відбувається з урахуванням регіональної специфіки, і на сьогодні у світі можна виділити такі основні міжнародні лісополітичні процеси щодо критеріїв та індикаторів сталого лісоуправління лісами, як Ініціатива ІТТО, Процес сухої зони Африки, Пан'європейський лісовий процес, Монреальський процес, Пропозиції Тарапото, Близькосхідний процес, Центральньоамериканський процес Лепатерію, Процес Африканської організації деревини, Регіональна ініціатива для лісів посушливої зони Азії [1]. Понад 140 країн є учасниками хоча б одного із перелічених процесів, окремі одночасно беруть участь у кількох: наприклад, Росія – у Пан'європейському і Монреальському, що зумовлено розмаїттям її лісів та їх розташуванням у різних природних зонах. За кількістю країн-учасниць Пан'європейський лісовий процес є найбільшим, і Україна бере участь саме в ньому.

Критерії сталого управління описують різні аспекти сталості на концептуальному рівні. Критерій – це характерна особливість або сукупність умов, на підставі яких можлива оцінка різних аспектів лісового господарства. Кожний критерій містить певну мету. Оцінка критерію ґрунтується на оцінці індикаторів. Індикатори демонструють або відображають актуальні новітні зміни (як правило, кількісні), а також динаміку розвитку. Вони показують, наскільки добре кожний з критеріїв відповідає поставленим цілям. Критерії та індикатори є основою для оцінки тих або інших екосистем з погляду можливостей для сталого лісокористування.

Перспективи і шанси для впровадження концепції сталого управління лісами

Ліси і лісове господарство у світлі міжнародних дискусій про сталість розвитку постають у дещо суперечливому ракурсі. З одного боку, вперше вироблені конкретні основоположні принципи сталого розвитку у сфері лісового господарства. З іншого, – погіршення стану лісів у глобальному масштабі свідчить про те, як складно втілити принципи сталого розвитку на практиці – особливо, коли сталий розвиток зустрічає опір багатьох зовнішніх чинників, що виходять

за рамки лісового господарства. Незважаючи на це, є достатньо позитивних і обнадійливих прикладів впровадження ідей сталого лісоуправління. Доказом слугує те, що лісова галузь, яка започаткувала саму ідею сталого розвитку (тобто невиснажливого, рівномірного щодо використання лісових ресурсів, як це розуміли німецькі лісівники в другій половині XIX ст.), удосконалювала її впродовж декількох століть і сьогодні посідає передові позиції щодо адаптації ідеї сталого розвитку в новому розширеному її трактуванні. Лісове співтовариство європейських країн і тих країн, що беруть участь у Монреальському та інших міжнародних процесах щодо сталого лісоуправління, розпочавши впровадження в практику ведення лісового господарства системи критеріїв та індикаторів менеджменту сталого лісового господарства, перебуває попереду будь-якого іншого сектора економіки і виступає лідером у міжнародних дебатах щодо критеріїв сталого розвитку. «Сподіваюся, що це передове мислення отримає визнання і підтримку у втіленні», – проголосив глава секретаріату керівників лісових галузей Ю.С. Майні на міжурядовому семінарі з розробки критеріїв і індикаторів сталого розвитку, що відбувся в серпні 1996 р. в Гельсінкі.

Оскільки на глобальному рівні відсутні законодавчо зобов'язуючі інструменти щодо лісів, питання сталого лісоуправління порушуються в багатьох мультилатеральних чи білатеральних угодах. Держави, а також міжнародні та регіональні організації докладають значних зусиль до координації різних механізмів співпраці у згаданій сфері, зокрема, Форум ООН з лісів (the United Nations Forum on Forests), Організація партнерства з питань лісів (Collaborative Partnership on Forests), а також ряд програм. На національному рівні країни прагнуть створити ефективні законодавчі рамки у відповідь на зростаючий тиск на ліси, що відображає ту критичну соціальну, екологічну і економічну роль, яку вони відіграють сьогодні.

Стале управління лісами дає нам шанс створити своєрідну довготривалу угоду з природою і збалансує короточасні інтереси всіх учасників лісових відносин. Кожне подальше покоління зможе жити за рахунок лісових ресурсів, але не беручи їх у борг у своїх дітей і внуків. Суспільство навчиться користуватися лісом, не спричиняючи його виснаження. Ми зможемо отримувати постійну економічну вигоду не тільки від використання деревини, але й всіх інших послуг, які можуть надати лісові екосистеми.

Стале лісокористування, або сталий розвиток лісового господарства передбачає використання лісів таким чином і такою мірою, аби зберегти їх продуктивність, здатність до відновлення, біорізноманітність і потенціал виконання екологічних, економічних і соціальних функцій в сьогоденні і майбутньому.

Критерії сталого управління лісами розроблені і прийняті в багатьох країнах світу, але на шляху ефективного практичного застосування цих критеріїв зустрічається багато перешкод. Більш того, аналіз існуючих у різних країнах систем лісоуправління, проведений міжнародними експертами, показав, що кращі з них лише на 60-70% відповідають прийнятним критеріям сталості. Цей аналіз також виявив, що фахівці з таких напрямів, як економіка, екологія, і з соціальних проблем дотепер переважно працюють ізольовано, і що впровадження в практику критеріїв сталого лісоуправління вимагає системного підходу і регіональної адаптації. Це означає, що неможливо відразу і повсюдно перейти до сталого управління лісами, оскільки цей процес вимагає нового еколого-економічного підходу, нових знань і напрацювань, апробації різних політичних інструментів (регуляторних, економічних, інформаційних) і поетапного їх впровадження в певних часових і територіальних рамках.

Список використаних джерел

1. Соловій І.П., Дячишин О.В. Лісополітична роль конференцій із захисту лісів Європи // Науковий вісник. Зб. наук.-тех. пр. – Львів: УкрДЛТУ. – 2004. – Вип. 14.7. – С. 71-78.
2. Туниця Ю.Ю. Екоекономіка і ринок: подолання суперечностей. – К.: Знання, 2006. – 314 с.
3. A Research Strategy for Sustainable Forest Management in Europe. Technical Report 5. Eds. F. Anderson, P. Angelstam, K. Feger et al. COST Action E25. – www.enfors.org
4. WCED. Our Common Future: The Bruntland Report, Oxford University Press from the World Commission on Environment and Development, New York. – 1987.
5. Human Development Report. Oxford University Press for the United Nations Development Program, New York- Oxford. – 1997. – 146 p.
6. Rannikko P. Combining social and ecological sustainability in the Nordic forest periphery. Sociologia Ruralis. – Vol. 39. – 1999. – Pp. 394-410.
7. Solow R.M. Sustainability: An Economist's Perspective. Chapter 5 in Economics of the Environment: Selected Readings, Robert N. Stavins, ed. W.W. Norton. 1996.

Дейнека А.М. Эволюция концепции устойчивого развития лесного хозяйства и ее экономико-правовое обеспечение на международном и региональном уровне.

Проанализировано историческое развитие идей постоянного управления лесным хозяйством в контексте концепции устойчивого развития. Охарактеризованы международные процессы относительно критериев и индикаторов менеджмента постоянного лесного хозяйства. Обосновано целесообразность внедрения новых подходов и стратегий международной и региональной лесной политики.

Ключевые слова: эколого-экономические проблемы, критерии и индикаторы, менеджмент лесного хозяйства, устойчивое развитие.

Deyneka A.M. Evolution of Sustainable Forestry Development Concept and its Both Legal and Economic Support at International and Regional Levels

The analysis of sustainable forestry concept in the framework of sustainable development theory has been presented. International processes concerning criteria and indicators of sustainable forest management have been characterized. The necessity of implementing new approaches and strategies in international and regional forest policies has been substantiated.

Key words: ecological economic problems, criteria and indicators, forest management, sustainable development.

Надійшло 06.02.2008 р.